

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK

AUGUST WILHELM ANTONIUS NEITHARDT VON GNEISENAU

(1760—1831.)

125 évvel ezelőtt halt meg a Napoleon elleni felszabadító háború egyik szervezője, a német egységért folytatott küzdelem kimagasló hőse, Gneisenau tábornagy. Életével és működésével foglalkoznunk kell a Hadtörténelmi Közlemények hasábjain, annál is inkább, mert kora egyik legjelentősebb katonai egyénisége volt, aki nagy kortársaival Scharnhorsttal¹ és Clausewitz-zel² együtt nemcsak sikeres hadvezér, hanem egyike a kor legnagyobb katonai gondolkodóinak is, és mint ilyen, hatalmas érdemeket szerzett a modern katonai gondolat kialakításában. Gneisenau katonai tevékenységének jelentősége, életének maradandó eredményei elsősorban abból a felismerésből adódnak, hogy helyesen értékelte a népfelkelés döntő erejét és ennek az eszmének első katonai teoretikusává vált. Hivatásos katona létére meglátta a népfelszabadító mozgalmakban, a szabadsapatokban rejlő óriási, addig kellően fel nem használt lehetőségeket és Scharnhorsttal együtt éppen ezekre az önkéntes népi ellenállási mozgalmakra támaszkodva építette fel azt a hadsereget, melynek végül is fontos szerepe volt Németország felszabadításában. Engels Gneisenaut „a szabadsapatok teoretikusának, filozófus franktiórnek”³ nevezte.

Ez a rövid megemlékezés természetesen nem foglalkozhat Gneisenau elméleti és katonai tevékenységének teljes értékelésével. Még kevésbé merülhetünk bele a porosz hadsereg újjászervezésének a hadtörténész számára még oly érdekes kérdéseibe sem, csupán annyit tehetünk, hogy Gneisenau életének és tevékenységének vázlatos ismertetése mellett — ez is szükséges, mivel a lexikonok gyér adatain kívül egyáltalán nem jelent meg magyarnyelvű ismertetés — elsősorban a szabadsapatok és a néphadsereg szerepének problémáit vetem fel röviden.

Mielőtt Gneisenau életének és tevékenységének vázolásához hozzálátnánk, pillantást kell vetnünk a korabeli porosz hadsereg helyzetére.

¹ Scharnhorst, Gerhardt (1755—1813) porosz tábornok, a porosz hadsereg újjászervezője, az 1813-as felszabadító háború egyik szervezője és végrehajtója.

² Clausewitz, Carl von (1780—1831) porosz tábornok és hazafi, a modern katonai elmélet egyik megeremtője. Főműve: A háborúról.

³ Marx—Engels—Lenin—Sztálin: Zur deutschen Geschichte. Berlin 1954. 2. köt. 26. o.

Poroszország ekkor — legalább is látszólag a legerősebb, „a legkatonásabb“ európai nemzetek egyike. A hadsereg szervezete és felépítése teljesen a nagyfrigyesei hagyományokon alapszik. Poroszországban a hadsereg irányítja az államot. „Poroszország” — írja 1788-ban Mirabeau⁴ „nem állam, melynek hadserege van, hanem egy hadsereg, amely meghódította az államot”.⁵ Az államon belül akárcsak a hadseregben a földbirtokos osztály, a junkerek játsszák a vezető szerepet. Polgári származású tisztek csak a tüzérségnél szerepeltek nagyobb számban (Scharnhorst). A katonákat toborzással, kényszerrel, vásárlással, stb. gyűjtötték össze. Ilyen hadseregben természetesen a vakfegyelemnek kellett uralkodnia. A szellemre jellemző II. Frigyes mondása: „A katona jobban féljen a káplár botjától, mint az ellenség golyójától”.⁶ Természetesen ez a hadsereg csak merev, zárt alakzatban tudott harcolni. Nyíltabb formációk esetén fennállt a szökés veszélye, az erőszakkal egyenruhába bújtatott, agyon botozott katonák minden alkalmat megragadtak arra, hogy megszabaduljanak a szolgálatától.

Európa az ancien régime alkonyatának fényében sűtkérezett. Mint minden társadalmi és kulturális jelenségre, a háborúkra is rányomta bélyegét a kor szelleme. A hadviselést a tiszta matematika szabályai alakították. Bülow porosz tábornok például a háborút egyszerűen alkalmazott matematikának tekintette, melynek célja nem az ellenség megsemmisítése, csak — lehetőleg ütközet nélkül, pusztán manőverek segítségével — olyan helyzetbe való kényszerítése, hogy ez belássa ellenállásának értelmetlenségét.

Ebben az „idillikus” világban született 1760. október 27-én August Wilhelm Neithardt von Gneisenau. Érdekes, hogy mint a többi nagy porosz reformer és hazafi, ő sem porosz származású. Elszegényedett osztrák nemesi családból származik. Atyja, Von Neithardt a szász hadsereg tüzér hadnagya⁷ volt. Anyja 1761-ben — egy menekülés viszontagságai következtében életét veszti. Sokkal több eseményt nem tudunk az ifjú Gneisenau életéből. Első megbízható adatunk 1777-ből adódik, amikor beiratkozik az erfurti egyetemre, de ismeretlen okokból hamarosan félbeszakítja tanulmányait. Nem sokkal ezután atya példáját követve, maga is katona lesz; egyelőre az osztrák hadseregbe lép be. 1779-ben véget ér a bajor örökösödési háború, a fiatal kadett feleslegessé vált az osztrák hadseregben, ezért egy törpe fejedelem, az ansbach—bairéuthi örgróf szolgálatába áll. Ez több korabeli német fejedelem példáját követve, katonáit „albérletbe” adja az angoloknak az észak-amerikai háborúba. Gneisenau is megjárta ezt az utat, mely bár rövid ideig tartott, mégis mély benyo-

⁴ Mirabeau, Gabriel Honoré de (1749—1791) francia politikus, a francia forradalom egyik legnagyobb szónoka.

⁵ Görlich, Walter: Der deutsche Generalstab. Frankfurt 1950. 10. o.

⁶ Uo. 19. o.

⁷ A Gneisenau nevet csak később vették fel. Gneisenau felsőausztriai várról, amely egyidőben a Neithardt-család birtoka volt.

mást tett a fiatal katonára. Ez volt az első alkalom életében, hogy szabadságát, függetlenségét védő néphadsereggel találkozzon. Ez a találkozás egész életére meggyőzte őt arról, hogy a népfelkelés erejével a legképzettebb zsoldosok sem tudnak hathatósan szembeszállni. Megismerte Gneisenau az amerikai hadsereg új, lazább, hajlékonyabb harcalakzatát is, mely előfutárja volt a nagy francia forradalom tömeghadserege szabaddabb, kötetlenebb harcmódjának. Ez a rugalmas, könnyen irányítható harcrend természetesen jobban alkalmazkodott a terep nehézségeihez és döntő fölényben volt a vonaltaktika mértani szabályai alapján küzdő angol csapatok felett.

Ezeket a tanulságokat azonban Gneisenau még sokáig nem használhatta. Németországból hazatérve memorandumban foglalkozik az amerikai háború tapasztalataival, az uralkodó azonban válaszra sem méltatja. Az irat másolatát II. Frigyes porosz királynak is elküldi. II. Frigyes neve még olyan vonzóerőt jelentett, a porosz hadsereg nimbusza még olyan fényében ragyogott, hogy Gneisenau is szívesen állt porosz szolgálatba (1785.). Abban is reménykedik, hogy II. Frigyes fej fogja majd használni az ő javaslatait a porosz hadsereg megreformálásában.

Keservesen csalódik. Nem kerül vezérkari beosztásba, gyalogos hadnagy, majd kapitányként nyomorúságos anyagi körülmények között kis porosz városok helyőrségeiben kénytelen életének jelentős részét eltölteni. 1793-ban résztvesz a lengyel hadjáratban, majd 1796-ban megnősül, felesége Caroline von Kottwitz, egész életében hűséges társa lesz. Egyre nyomorúságosabb anyagi körülmények közé jut — számos gyermeke születik — de ennek ellenére sem süllyed a szokásos porosz tisztii élet unalmas kilátástalan mocsarába. Állandóan foglalkozik katonai, politikai és művészeti kérdésekkel, mintegy felkészülj életének „nagy időszakára”.

Ez a húsz év döntő változást hoz a történelemben, és forradalmasítja a háború és a hadvezetés alapelveit is. A XVIII. század dinasztikus hadijátékai megszűnnek. A francia nép már nem uralkodója szeszélyeiért harcol, hanem saját hazáját védi a rátámadó ellenséggel szemben. Ez természetesen döntően befolyásolja az egész hadviselést. Az új francia hadsereg népfelkelés volt, mely „rugalmasan tudott feltámadni olyan vereségek után is, melyek egy zsoldos hadsereg halálát jelentették volna”.⁸ A Nagy Frigyes iskolájában nevelkedett tábornokok nem tudtak evvel a hadsereggel mit kezdeni. „Békét kell kötni a franciákkal, bolondokkal az ember sohasem készülhet el, jelentette ki 1793-ban rezignáltan a porosz hadsereg parancsnoka, Hohenlohe-Ingelfingen herceg”.⁹

A francia forradalom szelleme Poroszországra is áthat. Számos tiszt, így elsősorban Scharnhorst sürgős reformokat javasol, hogy a porosz hadsereg is felvehesse a versenyt a franciákkal. 1797-ben maga a király, III. Frigyes Vilmos is leszögezi, hogy a francia forradalom-

⁸ Görlitz: i. m. 26. o.

⁹ Uo.

nak hatással kell lennie a porosz hadsereg újjászervezésére. A hadsereg szerinte beteg, legyengült szervezet, melyet meg kell erősíteni. Lépéseket tett a jobbágyság eltörlésére is. Ezek a tervek azonban a reakciós körök ellenállása miatt nem valósulhattak meg. Ugyanígy kudarcot vallottak Scharnhorst és Massenbach¹⁰ tervei is. A porosz társadalom és a hadsereg is tehetetlenül sodródott az 1806-os katasztrófa felé.

1806-ban Jena és Auerstedt mezőin teljesen elpusztult a porosz hadsereg. Napoleonnak ezután már könnyű dolga volt Poroszországgal szemben. Az útközetben Gneisenau is résztvett. A vereség után hosszú emlékiratban foglalkozik a katasztrófát előidéző okokkal, a legfigyelemreméltóbb megállapítása talán az, hogy a vereség után is lehetséges a további ellenállás úgy, hogy a győztes francia sereg háta mögött a lakosság támogatását felhasználva, „új Vendée“-t¹¹ kell szervezni és ezzel lehetővé tenni a porosz csapatok ellenállását.¹² Ebből a kijelentéséből nyilvánvaló, hogy Gneisenau helyesen értékelte a partizánmozgalom, a népfelzabádító harcok jelentőségét.

Bár gyakorlatilag Poroszország már elvesztette a háborút, ez azért tovább folyik. A nemzeti erők Kelet-Poroszországban gyülekeznek. Gneisenaut órnaggyá léptetik elő és kinevezik Kolberg parancsnokává. A várat hősiessen védi a túlnyomó francia sereggel szemben és ezzel neve egész Németországban híressé válik. Kolberg védelmének is hű marad régi alapelveihez, szorosan együttműködik a hazájukat védő városi polgárokkal és segítségükkel sikerül is a város megvédése. Itt tűnik fel a német szabadcsapatok későbbi legendás vezére, Schill. Gneisenau a város hősiességéért alezredesi rangot és a „Pour le Mérite“ rendet kapja.

Az 1807-es tiltsit-i béke területileg és gazdaságilag egyaránt súlyos csapást jelentett Poroszország számára. Lenin így ír a béke következményeiről: „Amikor I. Napoleon 1807-ben Poroszországot rákényszerítette a tiltsit-i békére, a Hódító szétverte a németek seregeit, elfoglalta a fővárost és a nagyobb városokat, megszervezte saját rendőrségét, kényszerítette a legyőzötteket, hogy kísérető hadtesteket adjanak nekik újabb rablőháború viselésére, szétdarabolta Németországot, szövetséget kötött egyes német államokkal, más német államok ellen. S a német nép mindennek ellenére még az ilyen béke után is állta a sarat, össze tudta szedni erejét, talpra tudott állni és ki tudta vívni a jogát a szabadságra és önállóságra.“¹³

¹⁰ Massenbach, Christian (1758—1827) porosz ezredes és katonai író. Az 1806-os jenai vereséget részben az ő téves intézkedései idézték elő, ezért kegyvesztett lesz és a hadseregből is eltávolítják.

¹¹ Vendée — nyugat-franciaországi megye. A francia forradalom idején ellenforradalmi megmozdulások színhelye.

¹² *Hauer*: Blücher, Jorck, Gneisenau. Berlin 1932. 428. o.

¹³ Lenin művei 27. köt. 151. o.

Poroszország Stein,¹⁴ majd Hardenberg¹⁵ vezetése alatt rálépett a polgári haladás útjára. A porosz nemesség egyes képviselői jól látták, hogy csak bizonyos reformok árán vehetik fel a versenyt Franciaországgal, csak ezek segítségével nyerhetik meg maguknak a porosz népet a Napoleon elleni harcra. Reformjaik között a legjelentősebb a jobbágság felszabadítása volt. Természetesen a hadsereg is gyökeres átalakításra szorult. Scharnhorst, Boyen és Gneisenau a reformtörekvések lelke. Scharnhorst a hadsereget nem a király szolgájának, hanem a nemzet támaszának tekintette. Első reformtervezetében még olyan forradalmi intézkedések szerepeltek, mint a tisztségek választás útján történő betöltése. Ezt természetesen a porosz társadalom adott körülményei között nem lehetett megvalósítani. A véderőreformok azonban így is rendkívül jelentősek. Az abszolút monarchia állandó hadseregéből, amely kis létszámú, jól kiképzett zsoldosokból tevődött össze, a francia forradalom népfelkelésének mintájára, a porosz hadsereg is a reformok hatására sorozáson alapuló, általános védkötelezettség alapján álló hadsereggé vált, és ezzel mintájául szolgált a későbbi hadseregeknek is. Itt nem szabad figyelmen kívül hagyni a porosz társadalom speciális adottságait. Jóllehet ez a hadsereg a népből tevődött össze, az általános védkötelezettség alapján állt és fennállásának első szakaszában haladó volt, mivel hazája felszabadításáért harcolt, később éppen szervezettsége és magas harcckészültsége folytán a reakciós porosz államvezetés hódító terveinek engedelmes eszközeivé vált. Ennek ellenére azt kell mondanunk, hogy a nagy porosz patrioták, Scharnhorst és Gneisenau azzal, hogy a francia forradalom haladó eszméinek hatására átalakították és modernizálták a porosz hadsereget, feltétlenül haladó szerepet játszottak a történelemben.

Helyesen ismerte fel Gneisenau a népfelkelés és a partizánháború fontosságát is. Ő volt a partizánháború első katonai teoretikusa is. Nézeteit részletes emlékirat formájában juttatta el az uralkodónak, terve azonban a reakció ellenállása következtében nem valósulhatott meg. Jelentős mértékben újjászerveződött a vezérkar is. Mivel ezidőben, mint tudjuk, Poroszország francia ellenőrzés alatt állt, szükséges volt, hogy az átszervezést titokban tartsák. Ezért a vezérkar funkcióit betöltő szerv a hadügyminisztérium egyik alosztályává vált. Maga a minisztérium egyébként két osztályból tevődött össze: az általános hadügyi osztályból (Allgemeines Kriegsdepartement) mint a hadvezetés és a katonai gazdasági osztály, (Militärökonomie-department); mint a katonai közigazgatás legfőbb szerve. Az általános hadügyi osztály három

¹⁴ Stein, Karl (1757–1831) porosz államférfi, a porosz reformok megteremtője. Francia nyomásra száműzik. Oroszországba emigrál. 1808 után már nem játszik aktív politikai szerepet.

¹⁵ Hardenberg, Karl August (1780–1822) porosz államférfi, Stein reformpolitikájának folytatója. Nem olyan következetes mint elődje, inkább a nemesség érdekeit szolgálja.

alosztályra tagozódott: 1 személyügyi alosztály,¹⁶ 2. a tulajdonképpen vezérkar, 3. a haditechnikai alosztály,¹⁶ ennek az élén állott Gneisenau. Az általános hadügyi osztály Scharnhorst irányítása alatt dolgozott, aki így gyakorlatilag a hadügyminiszter szerepét töltötte be.

Gneisenau Kolberg hőies védelme után egyre nagyobb szerepet játszik a porosz hadsereg újjászervezésében. 1809-től az erődítések felügyelője, majd a műszaki csapatok parancsnoka lesz. 1810-ben megbízták a sziléziai felkelő parasztok „lecsendesítésével”, ezt a kényes feladatot sikeresen és a parasztság érdekeinek szem előtt tartásával oldja meg.

1809-ben a francia—osztrák háború úgy látszott meghozza a felszabadulás lehetőségeit Poroszországnak számára is. A reformpárt hívei — így Gneisenau is — az osztrákokkal való szövetséget sürgetik. Schill őrnagy még ennél is tovább ment, szabadcsapatot szervezett és saját kezdeményezésére felvette a harcot a franciák ellen. A túlnyomó erő azonban hamarosan leveri és Stralsundban kivégzik a porosz szabadsághóst. Az időpont még nem jött el Poroszország felszabadítására. Ausztria túlságosan gyenge volt ahhoz, hogy Napoleon hatalmával szemben megállhassa a helyét és Poroszország maga sem volt még abban az állapotban, hogy eredményesen meg tudott volna küzdeni Franciaországgal. A német nép még nem állott egységesen a Napoleon ellen küzdők táborában. Itt nem szabad egyényt figyelem nélkül hagyni; bár Napoleon hadjáratai hódító jellegűek, végső fokon akadályozói Németország egységesítésének, a francia megszállás mégis bizonyos könnyítéseket jelentett a német nép számára is. A francia hadsereg ugyanis sokkal haladóbb, modernebb társadalmi rendet, reformokat hozott magával az elavult feudális német államokba. Ezekben az első években még a gazdasági nehézségek (blokád) sem éreztették annyira hatásukat, mint később. Napoleon sem kívánt még egyelőre túlságosan sok német segédcapatot hódító hadjárataiban. Mindezek az ellentmondások csak később, különösen az 1812-es oroszországi hadjáratban csúcsoadtak ki. Ezért nem volt meg a lehetősége annak, hogy Németországot egységesen szembeállítsák a napoleoni hódító politikával.

Az osztrák háború győzelmes befejezése után Napoleon Poroszországban is „rendet” akart csinálni, és ezért arra kényszerítette a királyt, hogy száműzze a franciák ellenségeit. A legtöbben, így Stein és Clausewitz is Oroszországban keresett menedéket, amely mint a leg-hatalmasabb szárazföldi hatalom, egyedüli méltó ellenállása volt Franciaországnak.

Gneisenauknak is távoznia kell. Titkos diplomáciai küldetésben betutazza Angliát és a skandináv államokat. Meg akarja nyerni ezeket egy Franciaország elleni szövetség és egy európai partraszállás gondolatának. Ez a küldetése nem járt sikerrel, Napoleon ellenfelei még

¹⁶ Görliitz: i. m. 1. táb.

nem merik megkockáztatni a kontinens elleni támadást. Poroszországba visszatérve a közügyektől távol, visszavonultan él. Anyagi nehézségei és személyes biztonságának hiánya állandóan súlyos helyzeteket teremtenek számára. Minden percben várja letartóztatását.

Időközben Napoleon felkészül legnagyobb méretű hódító hadjáratára Oroszország ellen. Európa csaknem minden népét összefogja óriási hadseregében. Poroszországnak is segédcsapatokat kellett adni a válalkozáshoz. A porosz junkerek nagyrésze szívesen vette a hadjáratot, mert területi és egyéb nyereségekre akart szert tenni. Az igazi patrioták azonban — mint Gneisenau is jól látták, ha Napoleon győz, az utolsó remény is elvész Németország felszabadítására. Gneisenau is elhagyja Poroszországot és Kutuzov hadseregéhez csatlakozik. Tevékeny szerepet játszik az 1812-es honvédő háború hadterveinek kidolgozásában. Terve nem tökéletes, az oroszországi viszonyok hiányos ismerete következtében számos téves megállapításra jut. Így pl. a Duna vonalán akarta a francia hadsereget feltartóztatni, ami azonban az akkori erőviszonyok mellett lehetetlen feladat volt.

Oroszországot elhagyva Svédországba, majd ismét Angliába utazik, hogy szövetségeseket keressen, akik egyesült erővel Észak-Németországban partraszállnának és ezzel elválnak Napoleon utánpótlási vonalait. Ez a terve is kudarcot vallott; sem az angolok, sem a svédek nem voltak hajlandók Napoleont a kontinensen megtámadni.

Az 1812-es honvédő háborúban az orosz nép döntő győzelmet aratott Napoleon hadserege felett. Ezzel teljesen megváltozott a nemzetközi helyzet is. Lehetségessé vált Németország felszabadítása és Napoleon teljes legyőzése is. Ezt a tényt még Yorck tábornok, a porosz reakció egyik tipikus képviselője is kénytelen volt elismerni, aki 1813 januárjában, mint az Oroszországban harcoló porosz hadtest parancsnoka, saját kezdeményezésére fegyverszünetet köt az oroszokkal. Kelet-Poroszország is felkel Napoleon ellen és, nemsokára orosz és porosz csapatok együtt kelnek át a Visztulán. 1813 elején felvetődött egy, az oroszok oldalán harcoló, porosz légió felállítására is, ennek a vezetője Gneisenau lett volna. Ez a terv a körülmények másirányú változása következtében nem valósul meg.

Eljött az idő Németország felszabadítására. A porosz király és a feudális nemesség kénytelen engedni annak az egyre általánosabbá váló sürgetésnek, hogy fegyverrel szabadítsák meg az országot, a napoleoni iga alól. Gneisenau ismét katonai szolgálatba lép. Először a svédekkel együttműködő Észak-Németországban felállítandó hadtest parancsnokává szemelik ki, ez a hadtest azonban akkor még nem volt meg és később sem állították fel. Gneisenau ezt a megbízást nem fogadta el, helyette Blücher hadseregéhez került. Itt gyakorlatilag a vezérkari főnöki teendőket látta el, mivel Scharnhorst tulajdonképpen — ha nem is hivatalosan — hadügyminiszter szerepét töltötte be.

1813 ragyogó győzelmeinek tervét Scharnhorst és Gneisenau közösen dolgozta ki. Alapelvük a „megosztott felvonulás és egyesített csapás“ napoleoni elve volt, melyet később Moltke is döntő sikerrel alkalmazott.

Az 1813-as hadtest részletes leírásával természetesen nem foglalkozhatunk. Gneisenau szerepléséről is csak egész röviden emlékezhetünk meg. Scharnhorst halála után (1813 június) Gneisenau veszi át a szerepét. Ő lesz a Napoleon elleni harc egyik fő mozgóterefeje. Most végre olyan helyzetbe került, hogy képességei maradéktalanul érvényesülhettek. Blücher tábornok jó lovas tiszt, de elméletileg teljesen képzetlen katona volt, aki teljesen szabadkezet biztosított Gneisenau lángelméjének. Gneisenau taktikai és stratégiai elképzelései kora legmagasabb katonai színvonalán mozogtak. Ha nem is érte el Napoleon zsenialitását, ennek ellenére szívós, kitartó, alapos munkájával, széleskörű katonai ismereteivel gyakran sikerült Napoleon fölé kerekednie. Sokat tanult Napoleontól is. Sikeresen ismerte fel annak a napoleoni mondásnak lényegét, hogy „a háború alapelvei ugyanazok, mint az ostromé. A tüzet egy pontban kell koncentrálni és mihelyt az áttörés megvan, az egyensúly (az ellenségé) megtört és a többi már semmi.“¹⁷ Gneisenau helyesen ismerte fel a döntő ponton való támadás lényegét, ez különösen a lipcei és a waterlooi csatáknál szembetűnő. Gneisenau Napoleon tanítványának bizonyult a döntés minden eszközzel való keresésében is. Ez különösen az 1814-es franciaországi hadjáratban mutatkozott meg, amikor szinte elsősorban az ő erélye és kitartása vette rá a habozó, bizonytalankodó uralkodókat, hogy hadseregeik keljenek át a Rajnán és törjenek be Franciaországba. A hadjárat, mint tudjuk, döntő sikert hozott, Napoleon vereséget szenvedett és trónját is elvesztette.

Döntő szerepet játszott Gneisenau Napoleon visszatérési kísérletének leverésében is. A waterlooi ütközetet nagyrészt az ő erélyes intézkedései nyerték meg. Bár a franciák Ligny-nél súlyosan megverték a porosz csapatokat, Gneisenau a visszavonulás irányát úgy szabta meg, hogy az közel legyen a Waterloonnál állást foglaló angol csapatokhoz, és így a porosz csapatok a döntő pillanatban az erősen szorongatott Wellington segítségére mehettek. Az angol és porosz hadsereg együttműködése azután döntő győzelmet eredményezett.

A háború győzelmes befejezése nem oldotta meg a problémát. Gneisenau és a porosz hazafiak nagy része arra számított, hogy a király belátva az abszolút kormányforma tarthatatlanságát, alkotmányt fog adni népének. Ez azonban nem következett be, az 1815 utáni évek a „Szent Szövetség“ korszaka a reakció győzelmét jelentette az európai politikában. Természetes, hogy ilyen körülmények között a „jakobinus“ Gneisenaura már nem volt szükség. Igyekeztek az udvarból el-

¹⁷ *Liddei Hart, B. H.*: A strategy of indirect approach. London 1946. 109. o.

távolítani, szavának már nem volt jelentősége. Az újonnan szerzett rajna-westfáliai terület katonai parancsnokává nevezték ki. Ez mintegy számüzetés volt Gneisenau számára. A porosz udvarban félig gúnyosan, félig félve Gneisenau koblenzi főhadiszállását „Wallenstein táborának“ nevezték. Félték attól, hogy ő is az uralkodó ellen támad. Ez a félelmük azonban alaptalan volt. Gneisenau nem volt forradalmár, nem akarta az államot fegyveres erővel megdönteni. Tettereje sem volt a régi. 1816-ban csalódott, megtört emberként befejezi aktív katonai szolgálatát. Jóllehet grófi címet kapott és 1825-ben — a waterlooi csata tizedik évfordulóján tárbornaggyá nevezték ki, ez nem jelentette számára a teljes rehabilitálást. Életének hátralevő éveit sommerschenburgi birtokán töltötte. Utolsó éveiről nem sokat tudunk, több, inkább közvetett bizonyítékuk van arról, hogy kapcsolatot tartott fenn az orosz dekabrista mozgalommal. Nézetei egyébként is számos pontban megegyeztek a dekabrista mozgalom nemesi forradalmárainak elveivel. Sem ő, sem ezek nem voltak forradalmárok a szó mai értelmében, nem ismerték a nép erejét, céljaik elérésében nem is támaszkodtak rá. Ez volt a fő oka annak, hogy Gneisenau életének utolsó éveiben magára maradt, elszigetelődött. Célja nem a királyság megdöntése, hanem ennek haladóbb polgári demokratikus alapra való helyezése volt.

1831-ben — utoljára ismét aktív szolgálatba lép. A lengyel felkelés, mely az oroszok ellen irányult, megmozgatta Poroszországot is. Gneisenaut nevezték ki a keleti határon felvonuló porosz hadsereg főparancsnokává. Vezérkari főnöke Clausewitz. Katonai beavatkozásra nem került sor, Gneisenau nem is sokáig viselte ezt a tisztséget: 1831 augusztus 23-án kolerajárvány áldozatául esett.

Gneisenau egyénisége mély benyomást tett kortársaira és az utókorra egyaránt. Gyors felfogóképessége, világos, tiszta ítélőképessége erős akarattal és viharosan heves vérmérséklettel párosult. Töretlen erélye minden nehézségen átsegítette. Meg volt benne a vezérkari tiszt „kötelező“ szerénysége is. Nem az volt számára a fontos, hogy előtérbe kerüljön, hanem az, hogy az általa képviselt ügy diadalmaskodjék. Ezért vonul nyugodtan háttérbe pl. Blücherrel szemben is, aki pedig elismerte érdemeit. Amikor az oxfordi egyetem díszdoktorává választották, Blücher így szólt: „ha én doktor vagyok, akkor Gneisenau legáltalábbis patikus, ő készítette a porokat.“¹⁸

Tehetsége elsősorban szervezőképességében nyilvánult meg, ő a modern vezérkari tiszt típusának egyik megtestesítője. Kitűnő stratégiai érzéke volt. Felvonulási tervei és ezek végrehajtásai is mintaszerepek. Mint hadvezér minden idegszálával a döntést kereste, mert kockáztatni, elgondolásai — pl. a bekerítés gyakori alkalmazása ma is

¹⁸ Gneisenau, Neithardt von. Schriften von und über Gneisenau Berlin, 1954.

sok tanulságot rejtenek magukban nemcsak a hadtörténész, hanem a katona számára is. Legnagyobb hibája politikai tájékozatlanságában volt. Bár a reformok őszinte híve és jól látja azt, hogy Németország sorsa azon fordul meg, sikerül-e a polgári átalakulást végrehajtania, sokszor nem látja tisztán a feladatokat. Nem ismeri fel pl. azt, hogy 1812-ig nincs lehetőség Napoleon elleni sikeres fellépésre. Túlbecsülte a saját királyának és porosz nemességének reformszándékait is. Ez a tévedése később egész életére, s pályafutására visszahatott. Egyéni sége, bár lényegesen kisebb mértékben, magában hordozta a későbbi német katonák legnagyobb hibáját, politikai közömbösségét és az uralgó rendszer iránti túlságos ragaszkodást is.

Gneisenau egyénisége, becsületes, kitartó ragaszkodása hazája és népe érdekeihez, bátor, tetterős szelleme kivívta magának nemcsak a kortársak, hanem az utókor elismerését is. Ezért méltán sorolhatjuk Gneisenaut nemcsak a német, hanem az egyetemes hadtörténelem ki-magasló, követésre méltó alakjai közé.

Rázsó Gyula